

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-09>

УДК 342.417

І.С. ПУСТОВАЛОВА

аспірантка юридичного факультету

E-mail: in_ess_a@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7414-6748>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ БАЛАНСУ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* У статті розглянуто одну з важливих проблем сучасної конституційної економіки, а саме роль конституції як важливого інструмента досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності. Авторка обґрунтовує думку про те, що конституція закріплює економічну солідарність як одну з конституційних цінностей чи засад конституційного ладу. При цьому солідарність виступає категорією не тільки моральною, але й правовою, покладаючи відповідні обов'язки на учасників суспільних відносин.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Звернення до практики світового конституціоналізму засвідчує, що багато конституцій справді посилаються на солідарність і прямо визнають солідарність захисним принципом або цінністю. Вони також охоплюють різноманітні та різні концепції солідарності, які випливають з різних історій держав, соціальних умов, культури, сприйняття національної ідентичності тощо. Як можна виправдати визнання солідарності як конституційної цінності? Відповідь ґрунтується на взаємозв'язку між солідарністю, конституціоналізмом і справедливістю. Солідарність має важливе значення для просування справедливих суспільств, особливо щодо існування взаємних зобов'язань і щодо універсального застосування таких зобов'язань у суспільстві. Конституції також прагнуть закласти основи для справедливих суспільств. Адже, по-перше, всередині держави конституційна солідарність має застосовуватися для забезпечення інклюзивного та рівного захисту всіх громадян. По-друге, конституційна солідарність може бути джерелом не лише внутрішньодержавної, обмеженої солідарності, але й солідарності поза межами держави. У цьому відношенні конституційне право може слугувати базовим джерелом транснаціональної, космополітичної солідарності.

Висновок. Обґрунтовано висновок про те, що багато конституцій, які проголошують солідарність цінністю чи принципом, посилаються на більше ніж один тип або аспект солідарності. Конституції можуть містити загальні посилання на солідарність поряд із посиланнями на транснаціональну солідарність, а також на внутрішньодержавну солідарність.

Наявність різних уявлень про конституційну солідарність, а також існування більш ніж одного типу солідарності в рамках однієї конституції свідчить про те, що конституції можуть слугувати основою не тільки внутрішньодержавної солідарності, але й транснаціональної солідарності, і, що більш важливо, складної, багатофункціональної, тобто багаторівневої солідарності. Як і багато конституційних термінів, той функціонал, який солідарність може виконувати, залежить від способу її тлумачення і, що більш важливо, від способу та випадків, у яких вона застосовується. Однак чітке конституційне закріплення солідарності як цінності є важливим як з формальної точки зору, так і з матеріальної – як цінності, до якої судді можуть звертатися, тлумачачи чи оцінюючи національну конституцію та чинне законодавство.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: конституція, конституційна економіка, конституційні цінності, економічна солідарність, державне регулювання економіки.

Як цитувати: Пустовалова І.С. Конституція як інструмент досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право»*. 2023. Вип. 36. С. 80-87. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-09>

In cites: Pustovalova I.S. (2023). The constitution as an instrument for achieving a balance of economic interests and ensuring economic solidarity. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (36), P. 80-87. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2023-36-09> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Конституційне регулювання економічної системи багатьох держав сучасного світу зазнало змін у зв'язку із внесенням до конституцій поправок, спря-

мованих на встановлення ідейно-ціннісної компоненти взаємодії всередині системи «бізнес – суспільство – держава».

Однією з нових конституційних

установок став рух, спрямований на досягнення економічної солідарності. Разом із тим змістовне наповнення цієї категорії до нашого часу немає повного розуміння і однозначного тлумачення, хоча ця категорія отримала широке осмислення у межах соціології, філософії, економіки. Втім можемо констатувати, що на сьогодні економічна солідарність виступає категорією правовою, має риси конституційної цінності та конституційного принципу

Економічна система, як видається, є найбільш чутливою до зміни правового регулювання через те, що подібні зміни мають для цієї системи практичне значення. Тому звернемо увагу на ті «нові» конституційні цінності, які безпосередньо стосуються економічної системи суспільства: створення умов для сталого економічного зростання країни та підвищення добробуту громадян, соціальне партнерство, економічну солідарність.

Стан наукового дослідження теми. Солідарність – категорія багатоаспектна. Близькими за змістом є категорії «згуртованість», «довіра», «взаємодія», «співпраця», «співпереживання», «інтеграція». Теорія солідарності як явище системне має декілька вимірів, зокрема політичний (П. Леру), правовий (Л. Дюгі), моральний (Е. Дюркгейм) та економічний (Ш. Жид). Зокрема, Л. Дюгі у своїх працях «Держава, об'єктивне право і позитивний закон» (1901), «Суспільство, особистість і держава» (1908), «Трактат про конституційне право» (1911) наголошував, що саме соціальна солідарність є основою розвитку суспільства, права та держави.

У західній конституційно-правовій літературі окремі аспекти солідарності розглядали А. Колас, А. Лайтнін, Д. Міллер, А.Б. Пессі, Г. Якобсон та ін. Втім на сьогодні проблеми конституційної економіки тільки починають входити до кола наукових пошуків вітчизняних вчених-правників, тому проблематика конституційного узгодження економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності залишаються поза межами їхньої уваги.

Тож метою даної статті є надання розгорнутої характеристики конституції як інструмента досягнення балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності, визначення основних закономірностей розвитку конституційного закріплення такої солідарності та з'ясування переліку її елементів, котрі отримують відображення на рівні основного закону. Досягнення поставленої мети забезпечуватиметься використанням порівняльно-правового аналізу конституцій різних «поколінь» у поєднанні з історико-правовим (хроно-

логічним і діахронічним) та формально-догматичним методами дослідження.

Виклад основного матеріалу. Держава, оголошуючи солідарність конституційної цінності, бере на себе певні соціальні зобов'язання, проте при формуванні та реалізації державної політики для реалізації цієї мети варто враховувати, що «правова демократична держава має регламентувати соціальні відносини, намагаючись не перейти ту критичну межу, за якою настає їхнє одержавлення, обмеження свободи, активності, ініціативності, самостійності, придушення особистості та громадянського суспільства політичною елітою та бюрократичним апаратом під приводом загальної соціальної солідарності та встановлення тоталітарного політичного режиму» [14, с. 403]. Отже, економічна солідарність є скоріше не запропонованим правилом поведінки, а ціннісним орієнтиром економічних відносин, основою належної комунікаційної активності між різними суб'єктами економічних відносин і консолідацією суспільства для реалізації мети створення умов для сталого економічного зростання країни і підвищення добробуту громадян.

Економічна солідарність є комунікативним конституційним принципом, реалізація якого в правовому просторі матиме абстрактний характер, що відповідає ознакам конституційного принципу.

Поняття солідарності по-різному використовують психологи, політологи та юристи. Цей термін походить від латинської мови, і в римському праві термін «obligatio in solidum» передбачав групову відповідальність солідарних боржників. У цьому ж значенні французьке слово *solidarité* було вжито в Цивільному кодексі Наполеона 1804 року. Приблизно у 1840-х роках цей термін був прийнятий німецькою та англійською мовами та був політизований, наприклад, міжнародним робітничим рухом, і був прийнятий до соціальної наук. Зокрема, класик світової соціології Е. Дюркгейм сприйняв це слово як частину своєї основної термінології, а Л. Дюгі побудував на ньому свою конституційно-правову теорію. «Поступово, – пояснюють А. Лайтнін і А.Б. Пессі, – слово стало використовуватися в ширшому значенні емоційно та нормативно вмотивованої готовності до взаємної підтримки» [1, с. 1].

А. Колас стверджує, що «у своєму найосновнішому формулюванні ця концепція стосується почуття єдності між індивідами, яке виникає внаслідок спільного соціально-історичного досвіду – або, у слабшій формі,

через афективне співпереживання – і яке пов'язує цих індивідів у колективному прагненні конкретної політичної мети... При більш широкому тлумаченні даного терміна ті, хто перебуває у зв'язках солідарності, також визнають існування взаємних моральних обов'язків» [2, с. 1056].

Оскільки солідарність є основою взаємних обов'язків, її легко можна використати для виправдання або вимоги обмеження індивідуальної свободи. Саме по собі це не повинно заважати нам визнати цінність солідарності. Наприклад, вимога носити маски для обличчя, перш за все для захисту інших, була виправдана як обов'язок, який випливає з солідарності та є її проявом. Твердження про те, що це посягає на свободу особистості, є формально правильним, але це не означає, що очікування солідарності не є законним у цьому контексті.

Можна стверджувати, що солідарність є цінною як за своєю природою, так і в інструментальному плані. Д. Міллер подібним чином розрізняє солідарність як цінність за своєю суттю та солідарність як інструментальну цінність. Він стверджує, що за своєю сутністю солідарність може задовольнити певні людські потреби, і що інструментально солідарність може обіцяти людям захист і слугувати способом подолання нерівності [3, с. 66]. Загалом можна стверджувати, що за своєю сутністю почуття солідарності є чеснотою саме по собі. Однак у межах юридичного дослідження нас має більше цікавити інструментальна цінність солідарності, і, зокрема, її роль в уможливленні та сприянні існуванню справедливих суспільств. А. Колас слушно зазначає з даного приводу, що «солідарність не є моральною метою сама по собі, а лише засобом для досягнення моральних благ, таких як свобода чи рівність» [2, с. 1056].

Звернення до практики світового конституціоналізму засвідчує, що багато конституцій справді посилаються на солідарність і прямо визнають солідарність захищеним принципом або цінністю. Вони також зазначають, що конституції охоплюють різноманітні та різні концепції солідарності, які впливають з різних історій держав, соціальних умов, культури, сприйняття національної ідентичності тощо. Однак мета нашого дослідження полягає не в тому, щоб запропонувати комплексний порівняльний конституційний аналіз солідарності, а в тому, щоб запропонувати конституційній науці звернути увагу на поняття солідарності хоча б тому, що це поняття є дуже поширеним у конституціях у всьому світі. Слід підкреслити, що хоча в межах даного підрозді-

лу ми зосереджуємо увагу на явних конституційних посиленнях на солідарність або схожі терміни, такі як «братерство», однак цінність або принцип солідарності часто виявляються вплетені в конституції неявно, через інші терміни та як частина органічних законів чи «малих конституцій» певних держав.

Нормативно-правовий аспект нашого дослідження стосується тієї ролі, яку може і повинна відігравати конституційна цінність солідарності в тлумаченні конституційних зобов'язань і обов'язків. Тут можемо стверджувати, що конституційне право може і повинно посилювати багаторівневу солідарність. Адже, по-перше, всередині держави конституційна солідарність має застосовуватися для забезпечення інклюзивного та рівного захисту всіх громадян. По-друге, конституційна солідарність може бути джерелом не лише внутрішньодержавної, обмеженої солідарності, але й солідарності поза межами держави. У цьому відношенні конституційне право може слугувати базовим джерелом транснаціональної, космополітичної солідарності.

Як можна виправдати визнання солідарності як конституційної цінності? Відповідь ґрунтується на взаємозв'язку між солідарністю, конституціоналізмом і справедливістю. Вище ми стверджували, що солідарність має важливе значення для просування справедливих суспільств, особливо щодо існування взаємних зобов'язань і щодо універсального застосування таких зобов'язань у суспільстві. Конституції також прагнуть закласти основи для справедливих суспільств. Проте країни відрізняються щодо типу справедливості, яку мають забезпечувати конституції.

Обстоюючи визнання солідарності як конституційної цінності, здебільшого посиляються на термін «цінність» у широкому, етичному сенсі, як на основоположний принцип, який може або не може бути явно названий цінністю [4, с. 11]. Справді, Г. Якобсон розрізняє конституційні цінності та конституційні принципи. Якобсон стверджує, що конституційні цінності часто «пов'язані культурою та традиціями», тоді як конституційні принципи «частіше асоціюються з питаннями, менш пов'язаними з культурою, ніж це зазвичай можна знайти у цитуванні цінностей» [5, с. 337]. Проте, як визнає сам Якобсон, ця відмінність є далеко не абсолютною, і ці два терміни часто використовуються як взаємозамінні [5, с. 337]. Це є особливо правильним щодо поняття солідарності, яке загалом стосується існування взаємних зобов'язань і, отже, може бути описане як принцип, але, коли воно з'являється в

конституції, його зміст визначається контекстом, історією та культури, і, таким чином, класифікуватися як цінність.

Конституційні цінності відіграють певну роль у конституційному судочинстві та тлумаченні. Покладення на такі цінності може наражати суддів на критику, особливо коли вони звертаються до цінностей, які прямо не згадуються в конституції. Незважаючи на це, конституційні цінності визнаються та застосовуються суддями, особливо у суперечливих, складних справах. Якобсон стверджує, що тлумачення принципів є частиною діалогічного процесу, за допомогою якого розвивається конституційна ідентичність країни [5, с. 337]. Ця теза є також справедливою й для того, що ми визначаємо як конституційні цінності.

Порівняльний огляд світових конституцій показує, що багато конституцій містять прямі посилання на солідарність. Так, у базі даних проекту «Constitute» нами знайдено 99 конституцій, які містять посилання на солідарність або братерство [6]. Солідарність часто згадується в преамбулах конституцій, а також у конкретних статтях основної частини конституції. У більшості випадків солідарність не постає як єдина цінність чи принцип, а з'являється поряд з іншими політико-правовими цінностями.

Перш ніж перейти до розгляду конституційних положень, необхідно зробити два попередні коментарі. По-перше, наведена нижче типологія розглядає лише прямі конституційні посилання на солідарність або братерство. Проте конституційна цінність солідарності, звичайно, може бути закладена численними неявними способами: через посилання на існування взаємних зобов'язань у різних сферах; через поняття народу та через інші, подібні цінності. Такі неявні посилання на солідарність теоретично можна класифікувати так само, як і явні посилання на солідарність, тобто як внутрішньодержавні, транснаціональні чи загальні. Звичайно, виконання такої класифікації вимагатиме змістовного, контекстуального прочитання конституції.

По-друге, ми не повинні надавати занадто великого значення простому факту, що дана конституція прямо посилається на солідарність чи згадує про неї. Як ми добре знаємо, розрив між тим, що написано в конституції, і законом, що діє, часто великий, і цінності, а також права, перелічені в конституціях, у багатьох випадках не дотримуються на практиці. Таким чином, наведений нижче огляд не припускає, що країни, конституції яких включають прямі посилання на солідарність, мають вищий рі-

вень соціальної солідарності або більше віддани сприянню солідарності. Швидше цей огляд підтверджує два більш скромні твердження: по-перше, той факт, що конституції включають солідарність як цінність, свідчить про те, що солідарність може відігравати значну роль у тлумаченні конституції, і спростовує твердження, що поняття солідарності не має відношення до конституціоналізму. По-друге, це свідчить про те, що національні конституції не тільки не відкидають прямої транснаціональної солідарності, але в багатьох випадках схвалюють її. По-третє, це свідчить про рух конституційної економіки в бік забезпечення солідарності в економічній сфері, що є передумовою розвитку соціальної державності та розширення соціально-економічних гарантій усієї сукупності конституційних прав і свобод людини і громадянина.

У конституціях, які містять прямі посилання на солідарність, більшість таких посилок зосереджується на внутрішній солідарності, тобто солідарності між членами політичної спільноти (співгромадянами) і безпосередньо стосуються економічної системи суспільства. Оскільки конституції, можливо, є втіленням суспільного договору конкретних державно організованих суспільств, це не дивно [7, с. 295]. У цих посиленнях внутрішня політична спільнота визначається як група солідарності. Хто входить до цієї групи, залежить від того, як визначається чи сприймається політична спільнота (можливо, це також вірно навпаки: межі солідарності визначають політичну спільноту). Те, що наголошується як основа солідарності між членами політичної спільноти, сильно залежить від історії та культури.

Внутрішньодержавну солідарність можна описати як охоплення всіх тих, хто «належить» до політичної спільноти. Наприклад, ст. 1 Конституції Колумбії 1991 року проголошує Колумбію соціальною державою, «заснованою на повазі людської гідності, праці та солідарності осіб, які до неї належать» [8]. Або ж вона може прямо стосуватися громадян. Наприклад, ч. 1 ст. 4 Конституції Румунії 1991 року проголошує, що «державна ґрунтується на єдності румунського народу та солідарності її громадян» [9].

Підкреслення солідарності між жителями всієї національної території також є особливо поширеним у державах, в яких існують історичні та культурні відмінності чи економічні відмінності між регіонами, які часто супроводжуються політичною напругою. Наприклад, абз. 3 ч. 2 ст. 75 Конституції Аргентини 1853 року визначає солідарність як один із

принципів, яким слід керуватися при розподілі ресурсів «по всій національній території» [10]. У свою чергу, ст. 3 Конституції Чилі 1980 року говорить, що «органи держави заохочуватимуть посилення регіоналізації країни та справедливий розвиток і солідарність між регіонами, провінціями та комунами національної території» [11]. Ст. 222 Конституції Анголи 2010 року зазначає, що «місцеві органи влади повинні сприяти солідарності один з одним на основі їхніх специфічних характеристик з метою зменшення місцевих і регіональних дисбалансів та дисбалансів у національному розвитку» [12].

Конституції етнонаціональних держав можуть визначати «групу солідарності», яка включає осіб, які не є громадянами та не обов'язково проживають у державі. Наприклад, вищезгадана Конституція Анголи посиляється на солідарність у кількох місцях основної частини, охоплюючи обмежене поняття солідарності, яке зазвичай визначається на національному рівні. Група солідарності охоплює не лише громадян, а й «ангольські громади», що знаходяться за кордоном, і «громади, які мають стосунки з Анголою на основі походження, кровного споріднення, культури чи історії» [12].

Іншим аспектом внутрішньодержавної солідарності є солідарність між поколіннями. Так, у преамбулі до Конституції Вірменії 1995 року йдеться про «свободу, загальний добробут і громадянську солідарність поколінь» [13]. У свою чергу, ст. 66 (2) Конституції Португалії визначає, що держава зобов'язана «розвивати раціональне використання природних ресурсів, зберігаючи їх здатність до оновлення й екологічної стійкості, при повазі до принципу солідарності поколінь» [14, с. 203]. У останньому випадку досить чітко простежується кореляція із Цілями сталого розвитку, ухваленими на Саміті ООН восени 2015 року.

Інше поняття внутрішньодержавної солідарності наголошувало на зобов'язаннях окремих членів політичної спільноти перед іншими членами або перед державою. Так, у преамбулі до Конституції Алжиру 2020 року згадуються «зусилля» і «жертви», докладені алжирською армією, і зазначається, що «ці зусилля сприяли зміцненню національних зв'язків і освяченню духу солідарності між народом і його армією» [15].

З ліберальної точки зору покладення обов'язків на окремих осіб, зокрема на державу, викликає занепокоєння. З цієї точки зору солідарність може слугувати приводом і виправданням для обмеження індивідуальної

свободи. Це, безперечно, може бути так, і конституції авторитарних держав справді включають посилання на солідарність, які, здається, створені для досягнення цієї мети. Наприклад, у ст. 70 Конституції Бурунді 2018 року зазначається, що «держава може проголосити солідарність усіх щодо зобов'язань, які є результатом природних і національних катастроф» [16].

Всупереч такому підозрілому поняттю солідарності, інші конституційні концепції солідарності наголошують на зобов'язаннях чи обов'язках по відношенню до соціально вразливих верств населення, зокрема до людей з обмеженими можливостями (ст. 21, 83 Конституції Анголи) [12]. Солідарність з'являється також у зв'язку з правами працівників у державі. Так, ст. 64 Конституції Коста-Ріки 1949 року зазначає, що «також визнається право роботодавців і працівників вільно об'єднуватися в асоціації солідарності з метою отримання кращих умов життя та економічного та соціального розвитку» [17]. Загалом, поняття солідарності часто з'являється у зв'язку з іншими принципами, що стосуються соціальної справедливості або економічних і соціальних прав.

У той час, як деякі конституційні посилення на солідарність визначають, хто є групою солідарності, багато конституцій включають загальне посилання на солідарність, не вказуючи, серед кого вона існує або які конкретні зобов'язання та обов'язки випливають з неї. Солідарність часто називають у цьому контексті колективістським поняттям, або поряд з іншими принципами соціальної справедливості, або як доповнення до індивідуалістичних принципів і цінностей, таких як людська гідність. Наприклад, ст. 5 Конституції Грузії 1995 року проголошує, що: «держава дбає про зміцнення принципів соціальної справедливості, соціальної рівності та соціальної солідарності в суспільстві» [18]. У свою чергу, в Конституції Болівії 2009 року відповідне положення «скориговане» в бік розподільчих відносин: «Держава, заснована на повазі та рівності для всіх, принципи суверенітету, гідності, взаємозалежності, солідарності, гармонії та справедливості у розподілі та перерозподілі суспільного багатства» [19].

У деяких конституціях у значенні, аналогічному чи, принаймні, близькому до вищезгаданого, вживається термін «братерство», відомий ще з часів Великої французької революції. І теперішня Конституція Франції 1958 року використовує цей термін у межах національного девізу «Свобода, Рівність, Братерст-

во» (ст. 2) [20]. Аналогічним шляхом пішла й Індія, закріпивши в ст. 2 Конституції 1949 року, що держава сприятиме «братерству, забезпечуючи гідність особистості та єдність і цілісність нації» [21].

Істотною новелою у сфері конституційної економіки початку ХХІ століття стало конституційне закріплення народної й солідарної економіки. Вперше це зробила Республіка Еквадор у ст. 309 Конституції 2008 року, де було проголошено: «Національна фінансова система складається з державного та приватного секторів, а також низових солідарних економічних секторів, які діють як посередники щодо ресурсів суспільства» [22]. При цьому народна та солідарна економіка позиціонується як «нова економічна система, яка залишає осторонь корпоративні інтереси капіталізму та фокусується на людях та їх потребах» [23, с. 1375]. На наш погляд, концепція народної й солідарної економіки є такою собі латиноамериканською альтернативою соціальної економіки європейського зразка. Втім для більш глибокого й обґрунтованого висновку з даного питання потрібен час і фактичний досвід реалізації даного політико-правового проекту.

Висновки. Загалом проведене дослідження інструментальної ролі конституції в досягненні балансу економічних інтересів та забезпечення економічної солідарності дозволяє зробити наступні висновки:

1. Багато конституцій, які проголошують солідарність цінністю чи принципом, включаючи деякі з розглянутих вище конституцій, посилаються на більше ніж один тип або ас-

пект солідарності. Конституції можуть містити загальні посилання на солідарність поряд із посиланнями на транснаціональну солідарність, а також на внутрішньодержавну солідарність.

2. Деякі конституції не містять конкретних посилань на солідарність, але, тим не менш, солідарність можна вважати конституційною цінністю або вивести логічним шляхом з інших явних цінностей, які тісно пов'язані з солідарністю, з чіткого формулювання конституційних обов'язків, які відображають зобов'язання щодо солідарності, або з формулювання економічних і соціальних прав, які можна сприймати як такі, що впливають із цінності солідарності. Наявність різних уявлень про конституційну солідарність, а також існування більш ніж одного типу солідарності в рамках однієї конституції свідчить проте що конституції можуть слугувати основою не тільки внутрішньо державної солідарності, але й транснаціональної солідарності, і, що більш важливо, складної, багатофункціональної, тобто багато рівневої солідарності. Які багато конституційних термінів, той функціонал, який солідарність може виконувати, залежить від способу її тлумачення і, що більш важливо, від способу та випадків, у яких вона застосовується.

Однак чітке конституційне закріплення солідарності як цінності є важливим як з формальної точки зору, так і з матеріальної – як цінності, до якої судді можуть звертатися, тлумачачи чи оцінюючи національну конституцію та чинне законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Laitinen A., Pessi A.B. *Solidarity: Theory and Practice*. Introduction. *Solidarity: Theory and Practice* / A.Laitinen, A.B. Pessi eds. Lanham; Boulder; New York: Lexington Books, 2014. P. 1-29.
2. Colás A. Taking sides: cosmopolitanism, internationalism and 'complex solidarity' in the work of Fred Halliday. *International Affairs*. 2011. Vol. 87. № 5. P. 1051-1056.
3. Miller D. Solidarity and Its Sources. *The Strains of Commitment. The Political Sources of Solidarity in Diverse Societies* / ed. by K. Banting, W. Kymlicka. Oxford: Oxford University Press, 2017. P. 61-76.
4. Davis D. et al. Introduction. *An Inquiry into the Existence of Global Values: Through the Lens of Comparative Constitutional Law* / D. Davis et al. eds., 2015. P. 1-11.
5. Jacobsohn G. Constitutional Values and Principles. *The Oxford Handbook on Comparative Constitutional Law* / M. Rosenfeld, A. Sajó eds. 2012. P. 337.
6. Constitution Project. URL: https://www.constituteproject.org/search?lang=en&key=solid&status=in_force&status=is_draft (дата звернення: 01.12.2023).
7. Roznai Y. 'We the People', 'Qui, the People' and the Collective Body: Perceptions of Constituent Power, *Comparative Constitutional Theory* / Gary J. Jacobsohn & Miguel Schor eds., 2018. P. 295.
8. Constitution of Colombia 1991 (rev. 2015). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2015 (дата звернення: 01.11.2023).
9. Constitution of Romania 1991 (rev. 2003). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003 (дата звернення: 01.11.2023).
10. Constitution of Argentina 1853 (reinst. 1983, rev. 1994). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994 (дата звернення: 01.11.2023).
11. Constitution of Chile 1980 (rev. 2021). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Chile_2021 (да-

та звернення: 01.11.2023).

12. Constitution of Angola 2010. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Angola_2010 (дата звернення: 01.12.2023).

13. Constitution of Armenia 1995 (rev. 2015). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015 (дата звернення: 01.11.2023).

14. Constitution of Portugal 1976 (rev. 2005). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005 (date of application: 01.11.2023).

15. Constitution of Algeria 2020. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Algeria_2020 (дата звернення: 01.12.2023).

16. Constitution of Burundi 2018. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Burundi_2018 (дата звернення: 01.11.2023).

17. Constitution of Costa Rica 1949 (rev. 2020). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2020 (дата звернення: 01.11.2023).

18. Constitution of Georgia 1995 (rev. 2018). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2018 (дата звернення: 01.11.2023).

19. Constitution of Bolivia 2009. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009 (дата звернення: 01.11.2023).

20. Constitution of France 1958 (rev. 2008). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008 (дата звернення: 01.11.2023).

21. Constitution of India 1949 (rev. 2016). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/India_2016 (дата звернення: 01.11.2023).

22. Constitution of Ecuador 2008 (rev. 2021). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2021 (дата звернення: 01.11.2023).

23. Gaspar S.M.E., Gilma N.R.S., Zambrano O.M.A., Triviño V.K.C. Constitution of popular and solidary economic organizations in post-pandemic for the Ecuadorian economic reactivation. *Baltic Journal of Law & Politics*. 2023. Vol. 16. № 3. P. 1375-1384. DOI 10.2478/bjlp-2023-0000111

Стаття надійшла до редакції 01.11.2023

Стаття рекомендована до друку 02.12.2023

I.S. PUSTOVALOVA

PhD student, Faculty of Law

E-mail: in_ess_a@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7414-6748>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

THE CONSTITUTION AS AN INSTRUMENT FOR ACHIEVING A BALANCE OF ECONOMIC INTERESTS AND ENSURING ECONOMIC SOLIDARITY

ANNOTATION: *Introduction.* The article discusses one of the important problems of modern constitutional economics, namely the role of the constitution as an important tool for achieving a balance of economic interests and ensuring economic solidarity. The author substantiates the opinion that the constitution enshrines economic solidarity as one of the constitutional values or foundations of the constitutional order. At the same time, solidarity is not only a moral category, but also a legal one, placing the corresponding obligations on the participants of social relations.

Summary of the main results of the study. A reference to the practice of world constitutionalism shows that many constitutions do refer to solidarity and explicitly recognize solidarity as a protected principle or value. They also encompass diverse and different conceptions of solidarity that arise from different histories of states, social conditions, culture, perceptions of national identity, etc.

How can the recognition of solidarity as a constitutional value be justified? The answer lies in the relationship between solidarity, constitutionalism and justice. Solidarity is essential to the promotion of just societies, especially with regard to the existence of mutual obligations and the universal application of such obligations in society. Constitutions also seek to lay the foundations for just societies. However, countries differ on the type of justice that constitutions are supposed to provide.

Constitutional law can and should strengthen multi-level solidarity. After all, first of all, within the state, constitutional solidarity must be applied to ensure inclusive and equal protection of all citizens. Secondly, constitutional solidarity can be a source not only of intra-state, limited solidarity, but also of solidarity outside the borders of the state. In this regard, constitutional law can serve as a basic source of transnational, cosmopolitan solidarity.

Conclusion. It is reasonable to conclude that many constitutions that proclaim solidarity as a value or principle refer to more than one type or aspect of solidarity. Constitutions may contain general references to solidarity alongside references to transnational solidarity as well as intra-state solidarity.

The presence of different ideas about constitutional solidarity, as well as the existence of more than one type of solidarity within the framework of one constitution, indicates that constitutions can serve as a basis not only for intra-

state solidarity, but also for transnational solidarity, and, more importantly, complex, multifunctional, i.e. multi-level solidarity. Like many constitutional terms, the function that solidarity can fulfill depends on the way it is interpreted and, more importantly, on the way and cases in which it is applied. However, a clear constitutional enshrinement of solidarity as a value is important both formally and substantively, as a value that judges can refer to when interpreting or evaluating national constitutions and existing legislation.

KEY WORDS: *constitution, constitutional economy, constitutional values, economic solidarity, state regulation of the economy.*

REFERENCES

- 1.Laitinen A., Pessi A.B. (2014). Solidarity: Theory and Practice. Introduction. *Solidarity: Theory and Practice* / A.Laitinen, A.B. Pessi eds. Lanham; Boulder; New York: Lexington Books. P. 1-29.
- 2.Colás A. (2011). Taking sides: cosmopolitanism, internationalism and 'complex solidarity' in the work of Fred Halliday. *International Affairs*. Vol. 87. № 5. P. 1051-1056.
- 3.Miller D. (2017). Solidarity and Its Sources. *The Strains of Commitment. The Political Sources of Solidarity in Diverse Societies* / ed. by K. Banting, W. Kymlicka. Oxford: Oxford University Press. P. 61-76.
- 4.Davis D. et al. (2015). Introduction. *An Inquiry into the Existence of Global Values: Through the Lens of Comparative Constitutional Law* / D. Davis et al. eds. P. 1-11.
- 5.Jacobsohn G. (2012). Constitutional Values and Principles. *The Oxford Handbook on Comparative Constitutional Law* / M. Rosenfeld, A. Sajó eds. P.337.
- 6.Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/search?lang=en&key=solid&status=in_force&status=is_draft (date of application: 01.11.2023).
- 7.Roznai Y. (2018). 'We the People', 'Qui, the People' and the Collective Body: Perceptions of Constituent Power, Comparative Constitutional Theory / Gary J. Jacobsohn & Miguel Schor eds. P. 295-316.
- 8.Constitution of Colombia 1991 (rev. 2015). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2015 (date of application: 01.11.2023).
- 9.Constitution of Romania 1991 (rev. 2003). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003 (date of application: 01.11.2023).
- 10.Constitution of Argentina 1853 (reinst. 1983, rev. 1994). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Argentina_1994 (date of application: 01.11.2023).
- 11.Constitution of Chile 1980 (rev. 2021). URL https://www.constituteproject.org/constitution/Chile_2021 (date of application: 01.11.2023).
- 12.Constitution of Angola 2010. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Angola_2010 (date of application: 01.11.2023).
- 13.Constitution of Armenia 1995 (rev. 2015). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015 (date of application: 01.11.2023).
- 14.Constitution of Portugal 1976 (rev. 2005). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Portugal_2005 (date of application: 01.11.2023).
- 15.Constitution of Algeria 2020. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Algeria_2020 (дата звернення: 01.11.2023).
- 16.Constitution of Burundi 2018. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Burundi_2018 (date of application: 01.11.2023).
- 17.Constitution of Costa Rica 1949 (rev. 2020). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Costa_Rica_2020 (date of application: 01.12.2023).
- 18.Constitution of Georgia 1995 (rev. 2018). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2018 (date of application: 01.11.2023).
- 19.Constitution of Bolivia 2009. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009 (date of application: 01.11.2023).
- 20.Constitution of France 1958 (rev. 2008). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008 (date of application: 01.12.2023).
- 21.Constitution of India 1949 (rev. 2016). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/India_2016 (date of application: 01.11.2023).
- 22.Constitution of Ecuador 2008 (rev. 2021). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2021 (date of application: 01.11.2023).
- 23.Gaspar S.M.E., Gilma N.R.S., Zambrano O.M.A., Triviño V.K.C. (2023). Constitution of popular and solidarity economic organizations in post-pandemic for the Ecuadorian economic reactivation. *Baltic Journal of Law & Politics*. Vol. 16. № 3. P. 1375-1384. DOI 10.2478/bjlp-2023-00000111

The article was received by the editors 01.11.2023

The article is recommended for printing 02.12.2023